

Koncepce ochrany a zpřístupnění zvukových dokumentů jako významné součásti našeho kulturního dědictví

Zmizí kulturní dědictví ČR zachycené na zvukových nosičích?

Autoři:

Gabriel Gössel, Iva Horová, Michal Indrák, Filip Šír, Michal Škopík, Petr Žabička
Dostupné on-line, 2015

Obsah:

[Zmizí kulturní dědictví ČR zachycené na zvukových nosičích?](#)

[Úvod](#)

[Aktuální stav v oblasti zvukových dokumentů v ČR](#)

[Zvukové nosiče - stav a hrozby](#)

[Fonoválečky a standardní \(šelakové\) gramofonové desky](#)

[Magnetické pásy](#)

[Ocelový drát](#)

[Digitální média](#)

[Historické souvislosti](#)

[Okruhy problémů k řešení:](#)

[Instituce, aktéři a spolupráce](#)

[Průzkum institucí, uchovávajících sbírky ZD](#)

[Významné sbírky](#)

[Kooperační systém, aktéři procesů](#)

[Evidence obsahu sbírek](#)

[Agregace metadat a jejich zpřístupňování](#)

[Kritéria výběru záznamů / sbírek k digitalizaci](#)

[Digitalizace a technologie](#)

[Typy zvukových záznamů s ohledem na požadavky na digitalizaci](#)

[Metodika vlastní digitalizace: koncepční, technologické, metodické otázky](#)

[Metody archivace analogových a digitálních zvukových dokumentů](#)

[Zpřístupňování záznamů ZD](#)

[Cíle koncepce](#)

[Ochrana](#)

[Cíle koncepce](#)

[Finanční zajištění](#)

[Závěr](#)

1. Úvod

Tato koncepce navrhuje komplexní řešení digitalizace, ochrany a zpřístupňování zvukových dokumentů (ZD). Jde o záznamy hudby a mluveného slova - tedy jazyka, literatury, tradic, znalostí apod. Zvukové dokumenty představují nevyčíslitelnou kulturní hodnotu našeho národa, ale zároveň jsou také nezanedbatelnou součástí evropského kulturního dědictví. Jejich záchrana pro budoucí generace si vyžádá společné úsilí všech zainteresovaných stran po řadu let. Součástí koncepce je též začlenění dlouhodobé péče o ZD do [státní kulturní politiky \(Strategie digitalizace MK ČR\)](#), a nastavení procesů, které budou dlouhodobě podporovat instituce, shromažďující ZD ve svých sbírkách, včetně prvků mezinárodní spolupráce.

Koncepce představuje konsensuální stanovisko členů Pracovní skupiny pro ochranu a zpřístupnění zvukového kulturního dědictví, sdružené kolem Moravské zemské knihovny v Brně (dále jen PS MZK). Založení této skupiny je jedním z výsledků snahy MZK o oživení aktivit zaměřených na systematickou péči a ochranu ZD. Jedná se o neformální skupinu odborníků z řady institucí pečujících o ZD, sdruženou pod vedením užšího pracovního týmu, který zpracoval text této koncepce.

Koncepce zdůvodňuje potřebu systematického řešení všech souvisejících otázek a aktivit, které dosud na území ČR probíhají nekoordinovaně a bez důkladnějšího metodologického a metodického podchycení. Jejím účelem je stanovit cíle, jednotlivé problémy a naznačit způsoby jejich řešení. Současně poukazuje na výrazné zpoždění ČR v této oblasti nejen za Evropou. To se zvyšuje i díky neexistenci zastřešující instituce na národní úrovni. Z této situace vyplývá mj. také malá míra spolupráce a integrace jak v rámci ČR, tak s podobnými zahraničními projekty.

Značná část ZD je zaznamenána na nosičích, jejichž životnost končí. Jejich obsah je bezprostředně ohrožen fyzickou degradací, kterou nelze odvrátit. Pokud takové ZD včas nepřevědeme do standardní digitální formy, jejich obsah bude pro budoucí generace ztracen již navždy.

Ztráta obsahu zvukových dokumentů hrozí zejména z těchto příčin:

- Dosud nebyl vynalezen nosič ZD, který by bez průběžné a nákladné údržby nepodléhal fyzické degradaci a tedy destrukci zaznamenaného zvuku v čase.
- Pro velké množství existujících typů a druhů analogových i digitálních ZD již neexistují původní reprodukční zařízení (magnetofony, gramofony, fono-válečky,..) nebo jiné potřebné komponenty (staré formáty disket, SW standardy, náhradní díly atd.).
- Různorodé sbírky jsou rozptýlené mezi jednotlivé státní (zejména archivy, muzea, knihovny) a komerční instituce (vydavatelské domy) i soukromé sběratele. Neexistuje však jejich centrální evidence ani dostatečný přehled o uložení, velikosti, kvalitě a obsahu všech sbírek.

2. Aktuální stav v oblasti zvukových dokumentů v ČR

V České republice neexistuje specializovaná instituce, zaměřená na shromažďování, ochranu a zpřístupňování našeho zvukového kulturního dědictví, která by plnila v této oblasti podobnou roli, jakou mají ve svých oborech ostatní instituce s přízviskem "Národní". Zdá se, že jedinou, a to především historiograficky, metodologicky a organizačně zcela nezastřešenou kulturní oblastí, je právě oblast zvuku (jak v analogové, tak v digitální podobě).

Pokusy o řešení této otázky nejsou nové - viz iniciativa českých hudebních institucí i jednotlivců z konce 90. let minulého století. Dalším subjektem, který nyní již pár let usiluje o řešení tohoto neuspokojivého stavu, je Moravská zemská knihovna v Brně projektem [Virtuální národní fonotéka](#).

V rámci snahy o pokračování projektu a systematické řešení otázek digitalizace zvukových dokumentů v ČR, iniciovala MZK setkání všech významných institucí, zabývajících se problematikou zvukového dědictví (dále jen zvukové instituce). Cílem bylo dohodnout se na formách a metodách další spolupráce. Zástupci se mj. především shodli na vytvoření Pracovní skupiny pro ochranu a zpřístupnění zvukového kulturního dědictví při MZK. Skupina si rozdělila úlohy a chce být partnerem pro spolupráci v celé šíři souvisejících problémů (od technologií přes metodiku, evidenci, vlastní digitalizaci, až po dlouhodobé archivování a zpřístupňování ZD) pro všechny instituce, včetně MK ČR.

Intenzivnější oživení problematiky také aktuálně koresponduje s činností Pracovní skupiny pro digitalizaci při MK (PSD), ustanovené v říjnu 2014 z řad zástupců všech typů kulturních institucí ČR. PSD bude řešit celé spektrum problémů. Za každou oblast mají být přizvány podskupiny příslušných odborníků. Oblast zvukových nosičů zde budou zastupovat ty instituce, které mají zároveň zájem na spolupráci v PS MZK. Jde o AMU, MZK, MK v Praze a NÚLK.

Zvukové nosiče - stav a hrozby

Zvukové dokumenty zaznamenaly v posledních desetiletích prudký rozmach vzhledem k rozvoji technologií jak v oblasti zvuku, tak ve způsobech jeho záznamu. *Technologie ovlivňují také možnosti dalšího využívání již existujících záznamů zvuku, podněcují novou kreativitu, přispívají k tvorbě ke zcela novým účelům.* Produkce born-digital ZD kvantitativně trvale narůstá. Orientace v nich je velmi složitá, zejména v ČR, kde neexistuje „ohlašovací“ povinnost resp. žádná z kulturních institucí není pověřena jejich sběrem a archivací. Pouhá existence na nosičích tedy rozhodně nezaručuje bezpečné uchování obsahu zvukových nahrávek a možnost jejich opakovatelného zpřítomnění i v budoucnosti.

Vedle těchto již digitálních dokumentů však koexistuje obrovské množství ZD z před-digitální éry, tj. zaznamenaných na starších, velice různorodých **nosičích**

analogově. Tyto ZD mnohdy nelze již ani přehrát, protože již neexistují původní reprodukční zařízení (magnetofony, gramofony, o fono-válečkách ani nemluvě). **Tato situace je příčinou jejich velmi špatné dostupnosti a znemožňuje jejich plnohodnotné využívání a prezentování.** Druhým, mnohem závažnějším problémem, je reálně hrozící nenávratná ztráta obsahu ZD. Neexistuje totiž způsob účinné a dostatečné ochrany před fyzickou degradací tj. opotřebením, stárnutím, vytrácením se obsahu záznamu apod.

Jedinou cestou k trvalé záchráně je digitalizace a redigitalizace. Ta musí probíhat do standardizovaných formátů, které zaručí možnost trvalého archivování a tím zachování obsahu pro budoucí generace a tedy možnosti znovuužití. V této oblasti se ČR může opřít o zkušenosti ze zahraničí tj. využít již zmiňované metodické materiály mezinárodní neziskové organizace **IASA** ([International Association of Sound and Audiovisual Archives](#)). Dále lze navázat na konkrétní projekty již provozované v České republice např. digitalizace magnetických pásu v Českém rozhlasu nebo v Národním ústavu lidové kultury či digitalizace gramofonových desek v MZK a další menší projekty zapojených paměťových institucí.

V celém světě je obvyklé, že celý proces digitalizace je koordinován na úrovni státu. Že je systematicky podporován finančně i jinak jak ze strany neziskových, nebo s nimi spolupracujících organizací a nadací výzkumného charakteru, tak ze strany státních orgánů a organizací jednotlivých zemí, nebo i organizací mezinárodních. Příkladné jsou opět především aktivity IASA, která v rámci svého webu plně zpřístupňuje a nadále rozvíjí příručky zabývající se *problematikou uchování, ochrany, digitalizace a zpřístupnění* a poskytuje jasná doporučení ke všem zvukovým nosičům v podobě nově vznikajících metodik.

Fonoválečky a standardní (šelakové) gramofonové desky

S postupným rozvojem techniky bylo možné poprvé autenticky zaznamenat důležité události na zvukové nosiče zhruba od konce devatenáctého století. Zatímco zpočátku dominoval mechanický záznam na voskové válečky a šelakové gramofonové desky, zhruba od druhé poloviny dvacátého století začal převládat záznam magnetický. Ten přinesl významné zvýšení kvality a došel ve svém principu k širokému používání od profesionálních systémů až po domácí zvukové kazety.

Mechanicky pořízené zápisy zvuku na fonoválečkách a šelakových gramodeskách obecně bývají v dobrém stavu, pokud nedošlo již v minulosti k jejich nadměrnému mechanickému opotřebením.

Materiál, z něhož byly vyrobeny fonografické válečky první generace, tedy vosky obsahující různá plnidla, bývají dnes, po více než sto letech od jejich vzniku, obvykle výrazně poškozeny plísněmi, případně popraskaly v důsledku vnitřního prnutí materiálu, které vlivem teplotních změn někdy překročilo mezní hodnoty.

Odolnější jsou fonoválčky vyráběné zhruba od roku 1905 z tvrzených parafinů či materiálů na bázi celulódu. (Fonoválčky z této a pozdější doby ovšem – až na řídké výjimky – neobsahují žádné nahrávky českých interpretů.)

Zdaleka nejstabilnější jsou záznamy na šelakových gramodeskách, které se u nás vyráběly až do počátku šedesátých let minulého století. Zkouškou času prošly bez úhony i vhodně uložené kovové matrice a lisovací nástroje používané při jejich výrobě.

Obecně lze konstatovat, že při standardním stupni zajištění vhodných podmínek archivace fonoválček a šelakových gramodesek, těmto médiím nehrozí žádná výraznější degradace.

Magnetické pásy

Mezi nejpodstatnější problémy patří postupná degenerace magnetické emulze v případě nejstarších typů nosičů s acetylcelulóзовou podložkou. Dnes je v archivech charakterizována typickým octovým zápachem rozpadajících se pásů. V tomto případě dochází k odlupování magnetické emulze na částech pásů a tedy k **nenávratnému** zničení audiozázpisů. Leckdy z takového záznamu po pokusu o přehrání nezůstane vůbec nic. Další destruktivní vlivy: postupné prokopírovávání do sousedících vrstev magnetických pásů při dlouhodobé archivaci, vliv magnetického pole země, silná magnetická pole reproduktorů, motorů a dalších silových spotřebičů, elektrické výboje, statická elektřina, vlhko, nevhodné skladování, nesprávná manipulace. V současné době jsou dalším nebezpečím mobilní telefony. Jeho zazvonění v blízkosti magnetického záznamu je totiž pro magneticky zapsané informace rovněž nebezpečné nebo devastující. Tím ale nebezpečí ztráty audiozáznamů nekončí. Dalším rizikem plynoucím z odsouvání digitalizace na pozdější dobu je komplikovaná, leckdy téměř nemožná, údržba reprodukčních strojů, schopných kvalitně magnetické pásy přehrát. Magnetofony se nevyrábějí, náhradních dílů je minimum. Technici, schopní regenerovat, pro přehrání nastavit a udržovat tuto techniku, jsou dnes většinou už v důchodovém věku. Cena reprodukční techniky stoupá a nejlepší profesionální stroje skupují zahraniční organizace pro postupnou digitalizaci svých zvukových archivů.

Přirozené stárnutí i poměrně moderních podložek magnetických pásů z konce 20. století, spolu s popsány dalšími prvky ohrožení, vede už nyní k postupné ztrátě dokumentů lidské historie a ke ztrátě identity několika generací nejen naší, ale i evropské populace. Nepochopení těchto nebezpečí a další přehlížení této skutečnosti povede k nenávratné ztrátě zhruba padesátileté dokumentační epochy, podávající svědectví o mnoha oborech lidské činnosti na mimořádném množství – dnes však ohrožených či dokonce mizejících – magnetofonových záznamů.

Ocelový drát

Drátofony, jako předchůdci magnetofonů, se u nás vyráběly v krátkém období po II. světové válce (1949-1955). Záznamovým médiem byl speciální ocelový drát. Téměř všechny u nás vyrobené kusy drátofonů vlastnila StB a jinak se dostaly až po jejich vyřazení z provozu (v první polovině 50. let bylo vlastnictví jakéhokoli magnetofonu trestné). Nosičů tohoto typu není z tohoto důvodu ve sbírkách našich institucí velké množství, ale existují. Ocelový drát jako nosič zvuku je ohrožen působením vlhkosti (rez) a přetržením (drát nelze znovu spojit, protože by neprošel čtecí hlavou). Vzhledem k malému počtu vyrobených kusů přehrávačů je nezbytné přikročit k urychlené digitalizaci existujících sbírek.

Digitální média

S příchodem počítačů a Internetu se stávají stále méně používanými i fyzické nosiče publikovaných zvukových dokumentů. Přesto, že značná část nahrávek vydaných na CD a dalších digitálních médiích dodnes existuje v digitální podobě na serverech a datových úložištích vydavatelů, nedá se toto tvrdit paušálně o celé kulturní produkci. Některá menší vydavatelství zanikla, aniž by došlo k uchování vydaných nahrávek a k jejich převzetí nástupnickými firmami. Rostlo množství vydavatelských počínů vydaných v malém nákladu na vypalovacích médiích různé kvality, které již dnes nemusí být čitelné apod. Existuje navíc řada relativně exotických médií, která se u nás nestihla nerozšířit (Sony MiniDisc, R-DAT apod.). U těchto médií je, podobně jako u jiných magnetických médií rizikem zejména obtížná dostupnost přehrávacích zařízení.

3. Historické souvislosti

Konec 19. století je v lidské historii prvním stoletím, ve kterém bylo možné autenticky zaznamenat události v podobě zvukových záznamů. Vše začalo vynálezem fonoválčky, pokračovalo gramofonovou deskou a celé 20. století se postupně, za pomoci nové techniky a technologií, záznam zvuku zdokonaloval a přinášel nám nejen obraz doby, ale i zaznamenával pro budoucnost. Záznamy spjaté s územím České republiky se datují do začátku 20. století.

Historicky první doložená zvuková nahrávka na našem území se datuje do roku 1891. Byla zaznamenána na edisonově válečku. První česká nahrávka byla vydána na Berlinerově gramofonové desce v roce 1901. V roce 1923 uskutečnil první rozhlasové vysílání Radiojournal. V letech 1928 – 1934 se Česká akademie věd a umění snažila vybudovat vlastní fonotéku – šlo tedy o první snahy o uchování kulturního dědictví tehdejší doby. Ke vzniku prvních, ryze československých gramofonových vydavatelství došlo v roce 1930 – kdy byly založeny ESTA a Ultraphon. Pro zřízení fonotéky na národní úrovni se vyslovil v roce 1932 Karel Čapek: *„aby každý stát soustředil a uchoval v nějaké národní diskotéce cenné desky obsahující jednak národní folklór, jednak vynikající díla domácích skladatelů nebo výkonných umělců a uměleckých souborů“ ... „tak by vznikl skutečný archív národní hudby v autentickém a vrcholném provedení“ ... „věc jistě žádoucí“ ... „k němuž se dříve nebo později nevyhnutelně dojde všude“.*

Podporu tehdejšímu rozkvětu československému gramofonovému průmyslu poskytl i samotný stát v letech 1932-1935: zavedl velké daně pro importované nahrávky. Z tohoto důvodu se velké firmy začaly zabývat zakládáním českých poboček. Velké zemětřesení v gramofonovém průmyslu přinesl konec války a následné znárodnění československého průmyslu v roce 1946. Nově vzniklé gramofonové vydavatelství Gramofonové závody a následně Supraphon získal všechnu majetek firem, spjatých s gramofonovým průmyslem. První vinylová deska pak přichází do Československa v roce 1951. Produkce šelakových desek byla ale ukončena až v roce 1963.

Mezi další milníky, spjatými také s MZK, patří rok 1991, první rok povinného výtisku všech ZD, odevzdávaných do třech paměťových institucí, včetně do MZK. Konec 20. století sice přinesl další snahy o vybudování Národní fonotéky, bohužel za tři roky jednání mezi různými institucemi nebylo dosaženo žádného viditelného pokroku. V roce 2012 MZK znovu oživila ideu Národní fonotéky vytvořením portálu Virtuální národní fonotéka a postupně iniciuje širší spolupráci institucí uchovávajících ZD v rámci nové pracovní skupiny. Konečným cílem těchto snah je ochrana a zpřístupňování ZD na národní úrovni.

4. Okruhy problémů k řešení:

Instituce, aktéři a spolupráce

Průzkum institucí, uchovávajících sbírky ZD

Idea Virtuální národní fonotéky, ale také koordinace a plánování záchrany ohrožených zvukových dokumentů, jsou závislé na zmapování významných sbírek zvukových dokumentů u nás. Proto byla z iniciativy MZK zahájena spolupráce se studenty Kabinetu informačních studií a knihovnictví FF MU. Studenti formou praxe provádějí průzkum specializovaných institucí pomocí elektronického dotazníku. Procházejí jednotlivé kraje, včetně malých místních knihoven. Kromě získání informací o stavu sbírek a jejich evidence poskytuje MZK těmto institucím v případě zájmu metodickou pomoc. Výsledkem průzkumů bude přehled zvukových sbírek, z nichž alespoň ty nejvýznamnější budou postupně začleněny do portálu Virtuální národní fonotéka.

Sumarizace a vyhodnocení doposud proběhlých průzkumů je k dispozici na webu¹. Potvrdilo se, že digitalizace je převážně jen nesystematickou a okrajovou činností většiny paměťových institucí, a to i těch s významnými sbírkami ZD jako např. České muzeum hudby Národního muzea. Důvody jsou zřejmé: Institucím chybí kapacity jak pracovní, tak finanční a je patrné, že všeobecně chybí také know-how. Knihovny, stejně jako muzea a další instituce často dosud zápolí s nedokončeným retrospektivním zpracováním dokumentů tištěné povahy (ve většině knihoven nejsou kompletně zpracované ani hudebniny). Po roce 1989 resp. po nástupu výpočetní techniky do knihoven a muzeí nabraly tyto instituce poměrně značné

¹ <http://projekt.narodnifonoteka.cz/home/institute/pruazkum-fondua-zvukovych-dokumentua>

zpoždění: metodika a standardy zpracování pro speciální typy dokumentů (hudebniny, audiovizuální záznamy aj.) byly logicky řešeny až za metodikou pro běžné tištěné dokumenty. Kvalifikované zpracování je navíc schopen provádět pouze člověk s určitou mírou hudebního vzdělání, nejlépe muzikolog s doplněným knihovnickým vzděláním. Takových lidí je však v praxi citelný nedostatek, řada starších sbírek proto dosud čeká i na prvotní evidenční zpracování.

Významné sbírky

Jak již bylo v předchozím textu naznačeno, významnými držiteli rozsáhlých sbírek ZD jsou zejména velké (zejména státní) paměťové instituce - především knihovny, muzea a archivy; pravděpodobně největším archivem ZD u nás ale disponuje Český rozhlas. Významné sbírky se samozřejmě nacházejí i v některých výzkumných nebo vzdělávacích institucích (Etnologický ústav AV ČR, AMU, Pražská konzervatoř a další).

Další sbírky se nacházejí zcela v soukromých rukou - na prvním místě je zde nutno zmínit archiv firmy Supraphon, významné jsou však i archivy dalších zvukových vydavatelství vzniklých po roce 1989, zejména proto, že jejich produkce nemusí být v úplnosti zachycena ve sbírkách knihoven s právem povinného výtisku.

Samostatnou kapitolu pak tvoří sbírky soukromých sběratelů, které však jsou zároveň i nejohroženější. Případy, kdy po smrti sběratele jeho dědicové sbírku fyzicky zlikvidují, byly již u nás v minulosti zaznamenány.

Na druhou stranu, ani ve sbírkách knihoven nemusí být ZD chráněny dostatečně. Zejména menší knihovny mohou považovat svou zvukovou sbírku za dočasnou, protože média se půjčováním opotřebovávají a po určité době pak může dojít k jejich vyřazení buď právě z důvodu opotřebení nebo i z toho důvodu, že se již daný dokument nepůjčuje (například proto, že je na zastaralém médiu). Přitom právě tyto sbírky mohou obsahovat nahrávky, které byly například vydány jen v malém počtu a vydavatel je neodeslal do knihoven s právem povinného výtisku.

Kooperační systém, aktéři procesů

K tomu, aby mohl být po všech stránkách efektivně nastartován program systematické digitalizace a dlouhodobé ochrany – a dnes již i záchrany – našeho zvukového dědictví, je třeba spojit síly napříč resorty, institucemi a profesemi. Je proto třeba vytvořit pracovní skupiny a najít, pověřit a vybavit kompetencemi odborníky na všechny potřebné dílčí procesy. Je třeba široce komunikovat, šířit informace, vyměňovat si zkušenosti a spolupracovat bez ohledu na institucionální nebo resortní příslušnost. Je třeba hledat podporu managementu jednotlivých institucí i jejich zřizovatelů. Je třeba co nejdříve na národní úrovni ustanovit koordinátora všech procesů, který disponuje potřebnými zkušenostmi a týmem odborníků a bude zárukou jednotných postupů. Měl by také poskytovat metodickou a poradenskou činnost pro všechny zájemce o zapojení se do programu systematické evidence a záchranné digitalizace ZD a při řešení konkrétních případů dokázat tazatele v případě potřeby nasměrovat na specializované pracoviště

provádějící danou činnost. Tímto **koordinátorem a kompetenčním centrem pro problematiku zvukových dokumentů by se mohla stát Moravská zemská knihovna v Brně.**

Jednotlivé instituce budou potřebovat získat, byť na omezenou dobu, kvalifikované odborníky těchto profesí:

- Knihovníky, kteří mají největší profesní předpoklady pro kvalifikovanou evidenci resp. katalogizaci nosičů (metadata), někteří z nich budou plnit funkci metodiků a supervizorů nad ostatními zpracovateli,
- muzikology, kteří přispějí vedle identifikace nahrávek a podílení se na zpracovávání ZD také jako metodici pro hodnocení kvality a unikátnosti sbírek či jednotlivých ZD, zvukové a technické specialisty pro vlastní digitalizaci,
- IT specialisty na procesy digitalizace, správy dat a jejich zpřístupnění,
- školitele a propagátory pro pořádání vzdělávacích seminářů, pro poskytování konzultací k problematice zpracovávání sbírek, ZD, i k procesu digitalizace,
- odborníky na fundraising - na psaní projektů, vyhledávání sponzorů a jiné způsoby získávání finančních prostředků,
- právníky pro řešení autorskoprávních otázek, uzavírání smluv, pro postupy při spolupráci s komerční sférou apod.

Evidence obsahu sbírek

Nezbytnou součástí a základem úspěšné digitalizace je kvalifikované **systematické plošné zpracování významných zvukových sbírek**. Zpracováním se zde myslí nejen základní vedení seznamu exemplářů (tj. přírůstková evidence), ale katalogizace, resp. metadatový popis dokumentu v plném rozsahu po jmenné i věcné stránce². Důležité je také dosažení jednotného způsobu a formy evidence celých sbírek. U komerčně vydaných titulů je pak klíčové uvádění veškerých dostupných jednoznačných identifikátorů nosiče nebo nahrávky. Jen tak lze vytvořit podmínky nutné pro:

- koordinaci a efektivní provádění procesu masové digitalizace
- eliminaci duplicitní práce
- snadnější zpřístupňování ZD a jejich znovuvyužití pro účely vzdělávací, kulturní, vědecké, výzkumné apod., včetně funkcí sociálních³
- možnost zapojení se do mezinárodních projektů, týkajících se zvukového dědictví.

Je přitom nutno upozornit na fakt, že v některých případech musí digitalizace předcházet zpracování obsahu dokumentu. To se týká zejména těch ZD, ke kterým se nezachovaly dostatečné textové informace o jeho obsahu a jeho katalogizace tak

² Je třeba pamatovat na terminologickou nejednotnost: archivní evidence není totéž co knihovnická apod.

³ např. podpora zaměstnanosti, motivace ke zvyšování kvalifikace, apod.

musí vycházet až z jeho poslechu. V řadě případů je přitom pro ZD rizikem i manipulace s nosičem při katalogizaci a proto je na místě poučená obezřetnost při zpracování.

Alespoň minimální úroveň zpracování sbírek, a zejména obsahů ZD, je klíčovým momentem. Bez ní by totiž docházelo mj. k časté duplicitní digitalizaci, nebylo by možné stanovit priority, ani potřebnou meziinstitucionální dělbu práce. Z hlediska zpracování svých sbírek jsou na tom v ČR zřejmě nejlépe knihovny. Přinejmenším své novější fondy již mají obvykle zpracované formou více či méně standardizovaných⁴ záznamů v elektronických katalozích. Katalogizují podle jednotných mezinárodních pravidel a díky této unifikaci a standardizovaným komunikačním protokolům je pak možná i výměna, resp. sdílení záznamů jednotlivými knihovnami. Také další instituce mají svá, převážně interní pravidla popisu (evidence, katalogizace), které se v menší či větší míře mezi sebou liší ať už z hlediska rozsahu popisných údajů, jejich organizace, způsobu zápisu nebo jiných detailů. Aktuálním úkolem je tedy sladit tyto různé profily tak, aby v nich zaznamenané informace byly vzájemně převoditelné, nebo alespoň agregovatelné do centrálních databází a repozitářů. Jde zejména o ustanovení jednotného popisného metadatového schématu a dalších specifikací převážně technického rázu. Tyto standardy by měly vycházet ze standardů mezinárodních a lišit se od nich jen v nejnужněších případech.

Vzhledem k tomu, že řada významných sbírek ZD je spravována knihovnami a zpracovávána dle knihovních katalogizačních pravidel, je možné již nyní zahájit rekatalogizaci elektronicky nezpracovaných sbírek zvukových dokumentů podle katalogizačních pravidel platných v knihovnách, ovšem s důrazem na důsledný a pečlivý zápis všech dostupných identifikátorů ZD (k takovým patří mj. vydavatelská a matriční čísla).

Paralelně bude potřeba vytvořit obdobná doporučení pro ostatní typy institucí - zejm. muzea, archivy apod. tak, aby bylo umožněno alespoň jednosměrné předávání a agregace metadat. Tato doporučení by pak měla být závazná pro čerpání dotací na rekatalogizaci a digitalizaci fondů ZD.

Všechny tyto kroky je třeba ošetřit metodicky tak, aby došlo k porozumění a shodě všech aktérů. Klíčová je v tomto procesu role knihoven, které mají v oblasti metadatových formátů a dlouhodobého uchovávání digitálních dat již řadu zkušeností.

Agregace metadat a jejich zpřístupňování

Moravská zemská knihovna v Brně zahájila budování portálu Virtuální národní fonotéka v roce 2012. Tento portál se snaží agregovat metadatové záznamy zvukových dokumentů pocházejících z databází různých institucí. Ačkoli převažují záznamy popisující konkrétní ZD, nacházející se v různých sbírkách, vyskytují se v ní již i záznamy diskografického charakteru, tedy takové, které vycházejí ze

⁴ Základní standardizační normy jsou: AACR2 resp. RDA, UNIMARC nebo MARC21.

sekundárních pramenů a informují jen o tom, že někdy v minulosti pravděpodobně daný dokument existoval, ale neobsahují žádné informace o tom, jestli jeho kopie ještě existují.

Agregovaná metadata pocházejí převážně z knihoven, většina jich proto je ve formátu MARC21. Portál však dokáže agregovat i záznamy v jiných formátech (XML formáty Supraphonu, Českého rozhlasu apod.). Metadata jsou do portálu doplňována buď automaticky prostřednictvím protokolu OAI-PMH, nebo manuálně formou periodického importu zaslaných dávek dat.

Virtuální národní fonotéka nyní zajišťuje základní informační funkce jako vyhledávání a procházení obsahu a díky tomu, že **již nyní zpřístupňuje i jinde nedostupné informace o neknižovních sbírkách zvukových dokumentů**, stává se z ní důležitý nástroj pro výzkum v oboru. Pokud jsou navíc součástí metadat i odkazy na digitální podobu daného ZD (digitální knihovna, e-shop s volně dostupnými ukázkami apod.), je takový odkaz zpřístupněn uživatelům. Portál Virtuální národní fonotéka je tak branou zpřístupňující naše zvukové dědictví veřejnosti a jeho rozvoj je klíčový pro kladné přijetí všech aktivit, týkajících se ochrany zvukových dokumentů. Je proto nezbytné jej dále rozvíjet jak po stránce funkční tak i obsahové (přidávání dalších sbírek).

Kritéria výběru záznamů / sbírek k digitalizaci

Výběr dokumentů vhodných k digitalizaci je prvním krokem na cestě k jejich zpřístupnění. Při výběru je vhodné postupovat systematicky, prvním krokem musí proto vždy být katalogizační zpracování celé sbírky a opatření všech exemplářů sbírky jednoznačným identifikátorem (například v podobě čárového kódu).

Při výběru dokumentů pro digitalizaci zvukového záznamu je vhodné zohlednit současně několik kritérií, kterým by měla být podle cíle digitalizačního projektu přiložena odpovídající váha.

Dále je důležité využít všech dostupných podkladů, které pomohou určit význam, unikátnost zvukového dokumentu určeného k digitalizaci (např. katalogy zvukových nosičů, historické dokumenty o vydavatelských firmách a jejich produkci apod.).

MZK vypracovala Metodiku pro digitalizaci a on-line zpřístupňování gramofonových nahrávek pro paměťové instituce⁵, která definuje tato kritéria pro výběr k digitalizaci (seřazená abecedně):

- aktuální potřeba – je určena např. požadavkem uživatele instituce, případně potřebou vlastní výzkumné činnosti,
- bohemikální původ – přednostní pozornost by měla být věnována dokumentům vydaným na českém území nebo s českým územím souvisejícím,

⁵ ŠÍR, Filip a Petr ŽABIČKA. *Metodika pro digitalizaci a on-line zpřístupňování gramofonových nahrávek a dalších zvukových dokumentů pro paměťové instituce*. Brno: Moravská zemská knihovna, 2014. [online]. Dostupné z WWW: <http://goo.gl/kt0sr5>

- digitální zpřístupnění – přednost by měly mít ty dokumenty, které dosud nejsou dostupné v digitální podobě (k tomu by po úpravách mohl napomoci například Registr digitalizace Národní knihovny ČR),
- druh nosiče – je úzce spojený se zvolenou technologií digitalizace,
- fyzický stav nosiče – může být mezním faktorem digitalizace (např. pokud je gramofonová deska rozlomená na více kusů, nemůže být bez speciálního laserového gramofonu či optického skeneru digitalizována),
- obsah – tematicky definuje a vymezuje okruh digitalizovaných dokumentů,
- rok vydání – je kritériem, které může pomoci s určením unikátnosti nahrávky. Dokumenty staršího data vydání mohou mít nižší životnost, a tudíž i vyšší prioritu v procesu digitalizace,
- unikátnost – přednost by měla být dána zvukovým nahrávkám, které nebyly nahrány na kompaktní disk, a dále nahrávkám, které vyšly v malém nákladu a lze očekávat jejich unikátnost.

Digitalizace a technologie

Typy zvukových záznamů s ohledem na požadavky na digitalizaci

Základní způsoby analogového záznamu zvuku jsou záznam mechanický, optický a magnetický. Mechanický záznam zahrnuje záznam na fonografické válečky, různorodé formáty gramofonových desek a další méně obvyklé formáty záznamu (užívané například v hracích strojích). Magnetický záznam zvuku reprezentují především záznam na drátu, všechny druhy magnetofonových pásek a v neposlední řadě analogové magnetofonové kazety. Zvláštní místo zaujímá optický záznam zvuku na film, který byl využíván především ve filmovém průmyslu a pro samotný zvukový záznam pouze výjimečně.

Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let byl postupně zaváděn do hudební výroby a studií digitální záznam zvuku, souběžně ve Spojených státech a v Japonsku. Na raných japonských nahrávkách se díky spolupráci se Supraphonem objevuje řada českých interpretů artificiální hudby. Digitální záznam zpočátku využíval pro nahrávání profesionální videomagnetofony nebo profesionální páskové magnetofony a neexistovaly jednoznačné a všeobecně uznávané standardy pro klíčové parametry kódování zvukového signálu. Distribučním médiem pro tyto záznamy tehdy byla vinylová gramofonová deska. Teprve všeobecné přijetí nových distribučních a výrobních médií ve zvukovém průmyslu a výrobě vedlo k přijetí základních norem, se kterými se setkáváme doposud. Pomineme-li čistě elektronickou distribuci ZD, k nejvíce rozšířeným způsobům záznamu a distribuce digitálního zvuku patří kompaktní disky (CD-Audio), v minulosti pak ještě digitální kazetové magnetofony DAT a v menší míře formát MiniDisc firmy Sony. Všechny tyto způsoby využívají mechaniku s pohybujícím se médiem s optickým, magnetickým či kombinovaným způsobem záznamu. Až na výjimky je do dnešní doby využíváno kódování zvuku pulsně kódovou modulací (PCM), využívající základní kombinace 2 vzorkovacích frekvencí (44 kHz, 48 kHz) a vzorkování 16 bitů.

V, profesionálním prostředí a u náročným konzumentů se postupně prosadilo kódování 24 bit a vzorkovací frekvence 88,2 či 96 kHz.

Postupné zavádění informačních technologií se nevyhnulo ani oblasti zvukového záznamu. Během necelého desetiletí počítačový záznam a zpracování zvuku ze studií vytlačily většinu jednoúčelových záznamových zařízení a s rozvojem internetu a nových způsobů digitálního vysílání postupně přebírají úlohu hlavního distribučního média. V posledních letech se tedy převážná většina hudební výroby, archivace a vysílání odehrává v digitálním prostředí počítačových a telekomunikačních sítí na bázi digitálních streamů nebo počítačových souborů. Pojítkem s minulostí tak zůstává omezená výroba klasických gramofonových desek a postupně klesající produkce kompaktních disků a dalších optických médií. Během dlouhé historie a zčásti také současnosti byla pro záznam zvuku používána řada dočasných, okrajových, či naopak velmi nákladných profesionálních technologií, které z pravidla úzce navazovaly na technologický vývoj dalších oborů (IT, filmu a videa). V českém prostředí to byl například analogový zvukový záznam na videokazetách VHS, profesionální digitální zvukový záznam na videokazetách U-matic, záznamové formáty ADAT a DTRS a některé další. Teprve detailní průzkum může ukázat, nakolik byly v českém prostředí rozšířeny a jaký je objem ZD, které bude nutno zachránit u těchto specifických a méně rozšířených způsobů záznamu.

Metodika digitalizace: koncepční, technologické, metodické otázky

Metodika samotné digitalizace – tedy konverze analogového záznamu do digitální podoby - a způsoby migrace digitálního zvuku z ohrožených starších typů digitálního záznamu, jsou ve vyspělých zemích otázkami řešenými již desítky let. Na odborných fórech paměťových institucí a v prostředí zvukového průmyslu vznikla řada doporučení a metodik, které je možno po pečlivém zvážení adaptovat i pro specifické podmínky České republiky. Protože v bývalém Československu se poměrně brzy etabloval úspěšný filmový, gramofonový průmysl a rozhlasové vysílání, existuje u nás doposud řada profesionálů v oblasti zvukové výroby a archivace, na jejichž zkušenosti je možné a nutné navazovat. Pravděpodobně nejreprezentativnější a snadno dostupný zdroj informací k tvorbě metodik digitalizace představuje IASA , která ve svých doporučeních pokrývá širokou paletu otázek týkajících se ochrany, ukládání a digitalizace zvukových záznamů, včetně otázek etiky audiovizuální archivace, selekce záznamů, katalogizace a zpřístupňování. Na tyto dokumenty budou aktivity v ČR úzce navazovat.

Východiskem pro úspěšnou tvorbu českých metodik musí být detailní výzkum historie zvukového záznamu v bývalém Československu a obdobný průzkum aktuálního stavu ZD v paměťových institucích a jeho dalších držitelů. Specifická byla například situace v prostředí rozhlasu, televize, filmu a gramofonového průmyslu. Zde přes značná omezení vyplývající z ekonomické a politické situace a izolace státu, ctili profesionální standardy a dosáhli proto i mezinárodních úspěchů. Řada těchto velkých institucí má již své fondy či jejich klíčové části převedeny do digitální

podoby a prvotní fáze procesu digitalizace zde již proběhla. Naprosto odlišná je situace v kulturních, akademických a odborných pracovištích, která byla, až na výjimky, nucena využívat běžnou komerční zvukovou techniku z místní produkce. Přestože byl náš průmysl schopný v komplikovaných podmínkách zajistit výrobu a pokrýt základní potřeby běžných konzumentů, nebyl schopen vyrobit a dodat kvalitní záznamová média ani náročnější poloprofesionální technologie. Práce s těmito méně kvalitními a ohroženými médii bude pro záchranu našeho zvukového dědictví největší výzvou.

Nutným předpokladem profesionální digitální konverze zvukového záznamu je co **nejkvalitnější reprodukce originálního záznamu**, která je limitována dostupností reprodukčního zařízení, kvalitou zvukového záznamu a média a také znalostmi a schopnostmi operátora přepisu.

S ohledem na životnost média patří k ohroženým typům médií tzv. gramofonové fólie - tedy obecně záznamová média, na nichž zvukový záznam vznikl nalisováním z kovových matric, nýbrž přímým rytím jehlou, která tvořila záznamovou část jakéhokoli nahrávacího zařízení, obvykle ale sestavy mikrofón-zesilovač-nahrávací hlava. Z těch běžnějších a lacinějších fólií lze jmenovat například želatinu (komerční fólie Melograph, přelom 20. a 30. let, Německo), rentgenovou lékařskou fólii (u nás zejména 40. a 50. léta minulého století u amatérsky pořizovaných záznamů na různých nástavcích k běžným gramofonům na 78. otáček). Dále pak komerční fólie Gevaphone (Německo, 30. a 40. léta) či Pyrex (30. léta, Francie), používané před příchodem přístrojů na magnetický záznam zvuku hlavně v rozhlase. Tyto fólie byly tvořeny jedolitou hmotou, která ovšem byla citlivá hlavně na změny vlhkosti a teploty - materiál se různě kroutil, smršťoval, deformoval. Tyto nedostatky měly odstraňovat fólie z pevného materiálu (sklo, hliník), u nichž záznamovou vrstvu tvořila nalaminovaná či nalisovaná vrstva měkkého laku různého složení. Ovšem již po několika málo letech začalo u takových nahrávacích fólií docházet k separaci záznamové hmoty od pevné podložky, tedy odlupování laku. Právě tyto fólie jsou nejvíce ohrožené, někdy již jedině jejich přehrání dokáže záznam úplně zničit. Zde by řešením bylo použít bezdotykový způsob snímání záznamu např. laserovým gramofonem (za předpokladu, že povrch fólie má černou barvu).

S ohledem na snižující se dostupnost technologií je ohrožena většina amatérských záznamů na magnetofonových páscích a kazetách, protože byla ukončena výroba profesionálních reprodukčních zařízení. Mimořádné riziko je pak spojeno s těmi typy analogového a digitálního záznamu, které byly využívány v menším rozsahu a ve specifickém prostředí (zvuková studia). Je to např. vícestopý záznam na magnetofonových pásech, rané digitální záznamy na videorekordérech a studiových digitálních magnetofonech. Dobře uložené vinylové gramofonové desky a profesionální záznamy na magnetofonových pásech s polyesterovou podložkou

zpravidla nepředstavují bezprostřední riziko ztráty, avšak s nevyhnutelným zhoršováním chemických, mechanických a magnetických vlastností těchto médií v čase je nutno plánovat i jejich včasnou migraci do digitální domény.

Často přehlíženým rizikovým faktorem pro záchranu ZD jsou znalosti a profesionální návyky, spojené se zpracováním zvukových záznamů, a to především jeho historických podob. V současné době zkušenosti zvukaři, operátoři přepisu a výroby gramofonových desek představují poměrně úzkou a rychle stárnoucí societu. Jejich znalosti a zkušenosti je nutno včas využít, zaznamenat a předávat dále. Patříčné expertní znalosti lze hledat mezi současnými a bývalými zaměstnanci veřejnoprávního rozhlasu, televize, filmu a gramofonových vydavatelství.

Předmětem ochrany ZD se samozřejmě stávají také dokumenty, vzniklé rovnou jako digitální (digital-born). V mnoha případech se nacházejí na médiích, jejichž faktická životnost je nejasná, dlouhodobě neověřená a omezená na již neexistující výrobce reprodukčních zařízení. Doporučujeme proto zahájit okamžitý převod digitálních záznamů na digitálních kazetách R-DAT, formátu MiniDisc a všech dalších méně rozšířených formátů (Alesis DAT, DTRS atp.). Jakmile budou z provozu vyřazena vhodná reprodukční zařízení a skončí možnost pozáručního servisu, nebude již možné v ČR zajistit převod těchto záznamů do nových úložišť.

Metody archivace analogových a digitálních zvukových dokumentů

Jediným dostupným a vhodným způsobem pro trvalou archivaci zvukových záznamů je ukládání digitálních či digitalizovaných zvukových snímků ve formě počítačových souborů a jejich dlouhodobá datová archivace. Je však nutno výslovně uvést, že digitalizace a digitální konverze se nesmí rovnat skartaci původních médií! Profesionální audiovizuální archivace musí počítat s maximálním prodloužením životnosti původních analogových médií a se souběžným uchováváním analogové a digitální reprezentace. Obdobně to platí pro záznamy migrované v digitální doménu z jednotlivých digitálních médií do moderních úložišť dat. Pro dlouhodobé ukládání audiovizuálních médií a počítačových datových médií platí obdobné zásady, jako pro ukládání fotografických a filmových materiálů. Vždy je nutno zajistit uložení v prostorech, jejichž vnitřní klimatické podmínky zajistí minimální kolísání teploty a vlhkosti během dne i ročního cyklu. Pro nejcennější a ohrožené ZD je možné budovat klimatizaci vybavené specializované depozitáře, zajišťující trvalé a neměnné klimatické podmínky (v teplotě nižší než pokojové) a se specifickými hodnotami vlhkosti – ty se však liší podle typů médií a jejich stavu. Při ukládání dat je pak nutno zajistit - vhodným výběrem archivního regálového systému a systému obalů - aby nebyly ZD vystaveny mechanickému namáhání, chemické kontaminaci a vlivu magnetických polí. Jenom tak je možno dosáhnout jejich maximální možné životnosti. Ta se však přesto v řadě případů počítá jen v řádu desítek let, které už navíc u některých nosičů uplynuly.

V současnosti je dle doporučení IASA TC04⁶ ukládat zvukové záznamy v podobě zvukových záznamů formátů WAV, resp. BWF (Broadcast Wave File, rozšíření formátu WAV o metadatovou hlavičku) v rozlišení alespoň 24 bit/48 kHz a u dat vzniklých digitálně v původním kódování a neměla by být využívána ztrátová komprese dat. Standard, který je dodržován v paměťových institucích po celém světě, např. Kongresová knihovna, Britská knihovna a další, je 24 bit/96 kHz. V případě, že akvizicí získaný záznam již byl komprimován nebo je zaznamenán v neobvyklém rozlišení, je doporučeno ukládat pokud možno jak původní reprezentaci záznamu, tak jeho podobu v doporučeném formátu. Součástí archivů ZD pak musí být digitalizovaná původní dokumentace a veškerá dostupná metadata (popisná, administrativní i technická).

Pro dlouhodobou archivaci dat jsou využívána datová úložiště a sklady (digitální repozitáře), které při svých návrzích využívají metodik a technologií, obvyklých v oblasti nejnáročnější IT technologií (finanční a vládní sféra). Tam, kde daný držitel ZD není schopen vybudovat spolehlivé datové úložiště, doporučujeme využít již vybudovaných spolehlivých (certifikovaných) datových úložišť ve veřejné, veřejnoprávní či komerční sféře. Ve všech případech se doporučuje zabezpečit cenná data tím, že jsou uložena v několika (nejméně 3) kopiích a několika různými způsoby (např. disky, pásky, optická média), ideálně na několika geograficky odlišných lokalitách. Tuto strategii je možno naplnit více možnými postupy, počínaje promyšlenou architekturou datového úložiště a konče pronájmem datového prostoru a bezpečného úložiště pro záložní média. S ohledem na mimořádné objemy dat audiovizuálních záznamů a s ohledem na technické vlastnosti trvale dostupných dat (online storage), je nutno kombinovat ukládání na systémech diskových polí s dalším stupněm ochrany, který z pravidla představuje pásková robotická knihovna pro záznam většího počtu digitálních datových kazet (offline storage). Ty pak lze uložit v odlišné lokaci a ve větším počtu kopií.

Pro krátkodobou archivaci a zálohování jsou využívány jednodušší systémy, kdy jsou data uložena v běžných počítačových sítích a jsou zálohována běžnými prostředky. Avšak i zde je nutno dodržet aspoň minimální počet kopií a záloh dat. Poslední linií obrany před ztrátou dat pak představuje zachování původního analogového či digitálního média. Lze důvodně předpokládat, že pokračující rozvoj informační společnosti zajistí v blízké budoucnosti dostupný způsob a přístup k trvalé archivaci dat. Výzkum a vývoj v této oblasti tak musí být prioritou paměťových institucí u nás.

Při dlouhodobé ochraně dat musíme v současné době pečlivě a předvídavě plánovat, protože dlouhodobé uložení velkých objemů dat vyžaduje pravidelnou migraci do nových úložišť. Technologická a morální životnost komplexních systémů

⁶ <http://www.iasa-web.org/tc04/audio-preservation>

nepřesahuje horizont 10 let, ba naopak, je doporučeno udržovat systém v provozu maximálně 8 let. Každá taková migrace navíc zahrnuje současně konverzi softwarového prostředí, které představuje další a dříve neznámá rizika pro ochranu ZD. V delším časovém horizontu se pak v návaznosti na vývoj zvukových technologií budou proměňovat i způsoby zápisu dat do souborových systémů či dokonce samotné způsoby kódování zvuku a metadat. V těchto případech bude nezbytná migrace ještě komplikovanější.

Dlouhodobá ochrana digitálních dat velkého rozsahu je velmi náročná, nákladná a riskantní. Je proto vhodné zvážit možnost rozprostření cenných ZD napříč různými institucemi a jejich sdílení – samozřejmě na smluvní a reciproční bázi, s respektováním práv vlastníků i ochrany duševního vlastnictví. Obdobná strategie dlouhodobé ochrany informací není koneckonců ničím novým – kulturní dědictví starověku a středověku se dochovalo v relativní úplnosti pouze v těch případech, kdy existovalo co největší množství rukopisů.

Zpřístupňování záznamů ZD

Metadata o zvukových záznamech lze zpřístupňovat volně. Nedávná novelizace autorského zákona však způsobila, že se autorsky chráněnou stal obsah řady zvukových dokumentů, které v minulosti již autorskoprávní ochrany pozbyly. Na velkou většinu sbírek ZD u nás se však vztahuje tzv. knihovní licence (§ 37 zákona 121/2000 Sb. v platném znění) resp. licence pro zdravotně postižené (§ 38 autorského zákona) na řadu ZD bude navíc pravděpodobně možné uplatnit licenci pro určitá užití osiřelého díla (§37a autorského zákona).

Velká většina zvukových sbírek tak může být digitalizována a poté zpřístupněna alespoň na místě samém, tedy v budově instituce, která danou sbírku vlastní.

Jedním ze způsobů, jak digitalizovanou sbírku ZD zpřístupnit je například systém digitální knihovny Kramerius. Kramerius je českými knihovnami vyvíjený, volně dostupný software a je navržen tak, že umožňuje při dodržení určitých zásad zpřístupňovat textové, obrazové a zvukové dokumenty v souladu s ustanoveními autorského zákona. Kramerius není jen webový systém, je doplněn i o volně dostupné mobilní aplikace. Pokračující rozvoj systému Kramerius je tak v současnosti nejlepším nástrojem pro zpřístupnění digitalizovaných ZD.

5. Cíle koncepce

Ochrana

Východím bodem koncepce musí jednoznačně být stanovení instituce, která převezme roli kompetenčního centra a koordinátora aktivit týkajících se digitalizace a ochrany zvukových dokumentů na národní úrovni. Tuto roli by měla převzít Moravská zemská knihovna v Brně, která již v tomto směru podniká příslušné kroky. Je nutné zdůraznit, že cílem není soustředit všechny aktivity v oblasti ZD pod

jedinou instituci, ale účelně využít existujících znalostí, vybavení a kapacit spolupracujících institucí k naplnění cílů této koncepce. Bude tak položen základ sítě spolupracujících pracovišť, zabývajících se společně záchranou našeho zvukového dědictví.

Cíle koncepce

- Prohloubení a dokončení průzkumu fondů paměťových institucí a identifikace nejvýznamnějších sbírek ZD na našem území. Tyto sbírky pak budou primárním předmětem navazujících aktivit.
- Zajištění katalogizace sbírek ZD depozitního charakteru a jejich zapojení do portálu Virtuální národní fonotéka.
- Rozvoj portálu Virtuální národní fonotéka - např. funkce národního agregátora metadat a vstupní brány pro zahraniční instituce a projekty, např. Europeana Sounds
- Získávání diskografických údajů za účelem doplňování fondů o unikátní ZD
- Zprovoznění registru digitalizace pro zvukové dokumenty
- Vytváření a on-line zpřístupnění metodik pro ZD - průzkumy fondů, zpracování fondů, výběr ZD k digitalizaci, restaurování různých typů zvukových nosičů, digitalizace různých typů nosičů, dlouhodobá ochrana, zpřístupnění apod.
- Digitalizace vybraných ZD
- Archivace a dlouhodobá ochrana původních nosičů a jejich digitálních kopií - zajištění potřebných kapacit skladů a datových úložišť.
- Zpřístupnění digitalizovaných ZD včetně rozvoje potřebného SW při respektování aktuálního znění autorského zákona,
- Prezentace výsledků a stavu v dané oblasti na národních a mezinárodních odborných fórech.

Finanční zajištění

Výše popsané činnosti si vyžádají nemalé náklady jak na straně koordinátora, tak na straně dalších institucí, které se problematikou ochrany ZD budou zabývat. Aby mohla MZK dostát své roli koordinátora, bude muset transformovat své aktivity v této oblasti z výzkumných a vývojových na statutární, bude tedy muset získat nová funkční místa a prostředky pro tuto činnost. Tento přechod může být usnadněn, pokud se MZK podaří získat finanční podporu pro některé z výše popsaných činností z programu NAKI II.

Již pro rok 2016 je možné připravit nový podprogram v rámci programu VISK (Veřejné informační služby knihoven), jehož návrh již MZK předložila Ústřední knihovnické radě, poradnímu orgánu ministra kultury. Podprogram by byl zaměřen na rekatalogizaci významných sbírek zvukových dokumentů a záchrannou digitalizaci ohrožených zvukových dokumentů. Předpokládané zvýšení nároků na program VISK by bylo v rozsahu cca 5 mil. Kč ročně. Vítaná by také byla možnost

získat finanční podporu na vybudování specializovaných pracovišť pro digitalizaci jednotlivých druhů nosičů - například z evropských fondů.

6. Závěr

Zvukové dokumenty představují nevyčíslitelnou historickou hodnotu a jsou zároveň jednou z nejohroženějších součástí našeho i evropského kulturního dědictví. Je proto naší povinností se o ně včas postarat tak, abychom zajistili jejich bezpečné uchování a přístup k jejich obsahu pro budoucí generace.